

Vladimir P. Goss

U pritaji: Veles Zmija u pejzažu srednjovjekovne Slavonije

Služeći se najnovijim postignućima hrvatske lingvistike (R. Katičić), etnologije (V. Belaj) i arheologije (J. Belaj), autor istražuje neke od pejzaža srednjovjekovne Slavonije želeći u njima iščitati materijalizaciju temeljnog staroslavenskog mita, kako su ga rekonstruirali Ivanov i Toporov, a kako ga na hrvatski kulturni pejzaž primjenjuju V. i J. Belaj. Temelji mita jesu sukob Peruna Gromovnika i Velesa Zmije, glavnih bogova staroslavenskoga panteona, Boga nebesa i visina te Boga zemlje, podzemlja i materijalnih dobara. Sudionici se međusobno nadopunjuju, a do sukoba dolazi kad Veles pokuša uzaći na visove koje drži Preun, a ovaj ga tjera svojim munjama natrag pod korijenje i u baruštine.

Na temelju navedenoga mita V. Belaj predložio je način na koji se on može učitati u pejzaž u obliku "svetih trokuta", na vršcima kojih sjede Perun, Veles i Perunova žena, Mokoš, koja ljetni dio godine provodi kod Peruna, a zimu kod svog ljubavnika, Velesa. Identifikacija važnih točaka pretkršćanskoga slavenskog pejzaža može pomoći povjesničaru umjetnosti pri otkrivanju nestalih spomenika te u razumijevanju teritorijalnih organizacija koje nastaju na temelju one pretkršćanske.

Autor ukazuje da, na navedeni način, pejzaž postaje golemi *objet trouvé* na koji umjetnik pejzaža "ucrtava" svoju priču, služeći se zatečenim prirodnim oblicima i onima nastalim djelovanjem ljudskih ruku. Tako nastaje sveobuhvatni *Gesamtkunstwerk* koji uključuje umjetnost slike, riječi i pokreta. Dva se takva "prikaza" posebno ističu – zapadni Papuk iznad Daruvara (Petrov vrh, srednjovjekovno naselje Pogano Sveti Petar, Pogani vrh) te Sv. Jakov na Velikom Plazuru na zapadnom kraju centralnog bila Medvednice. U oba slučaja predlaže se rekonstrukcija Velesova "plaženja" prema Perunovu sjedištu (Pogani vrh, Sv. Jakov), ukazujući i na alternativne pristupe te na njihovo isprepletanje sa stvarnom mrežom komunikacija i spomenika koji nastaju na ključnim mitskim točkama ranoslavenskih pejzaža. Zanimljiv primjer izvlačenja Velesa iz njegove vodene duplje jest potez Sv. Jakov (Veliki Plazur) – Medvedgrad (Mali Plazur) – Sv. Marko na Gradecu u Zagrebu, gdje se tri važne točke kršćanskog pejzaža nalaze na istoj liniji, što ne može biti slučajno, i što ukazuje na ranu svijest o važnosti triju navedenih točaka i njihove povezanosti kroz povijest. Isto tako nije beznačajno da se pejzaž, koji uključuje Pogano Sveti Petar s ostacima srednjovjekovnog naselja između Petrovog vrha i Poganog vrha, gdje se odigrao sukob Peruna i Velesa, jasno vidi sa svih važnih povijesnih punktova zapadne Slavonije, te je tako umjetnik mitološkog pejzaža mogao računati na brojnu publiku, kao, uostalom, i njegov kršćanski nasljednik.

Zaključujemo da se radi o dvije skupine toponima, stvarnih poganskih imena mjesta (Perunika, Vološka dolina i dr.) i imena koja su tim položajima dana nakon pokrštenja (Pogani vrh, Poganovac, razni sveci koji su naslijedili sjedišta poganskih božanstava). U oba slučaja to su ključne točke u pejzažu koje izabiru Slaveni pogani, a prihvaćaju i preimenuju njihovi kršćanski potomci. To svakako pomaže čitanju starih teritorijalnih organizacija koje su okvir povijesti, što daje smisao i težinu informaciji pisanih izvora i artefakata, te u isto vrijeme pretvara pejzaž u predmet dostojan književnog i povijesno-umjetničkog proučavanja. Nadamo se da je naš pokušaj da izmamimo Velesa Zmiju iz njegove slavonske ranosrednjovjekovne jazbine najava uzbudljivih daljnjih otkrića.